

FAKTÖR PİYASALARI VE FAKTÖR GELİRLERİ

İÇİNDEKİLER

- Faktör Piyasalarında Denge
 - Faktör Talebi
 - Faktör Arzı
 - Faktör Fiyatlarının Belirlenmesi
- Faktör Gelirleri
 - İşgücü ve Ücret
 - Sermaye ve Faiz
 - Toprak ve Rant
 - Müteşebbis ve Kâr

HEDEFLER

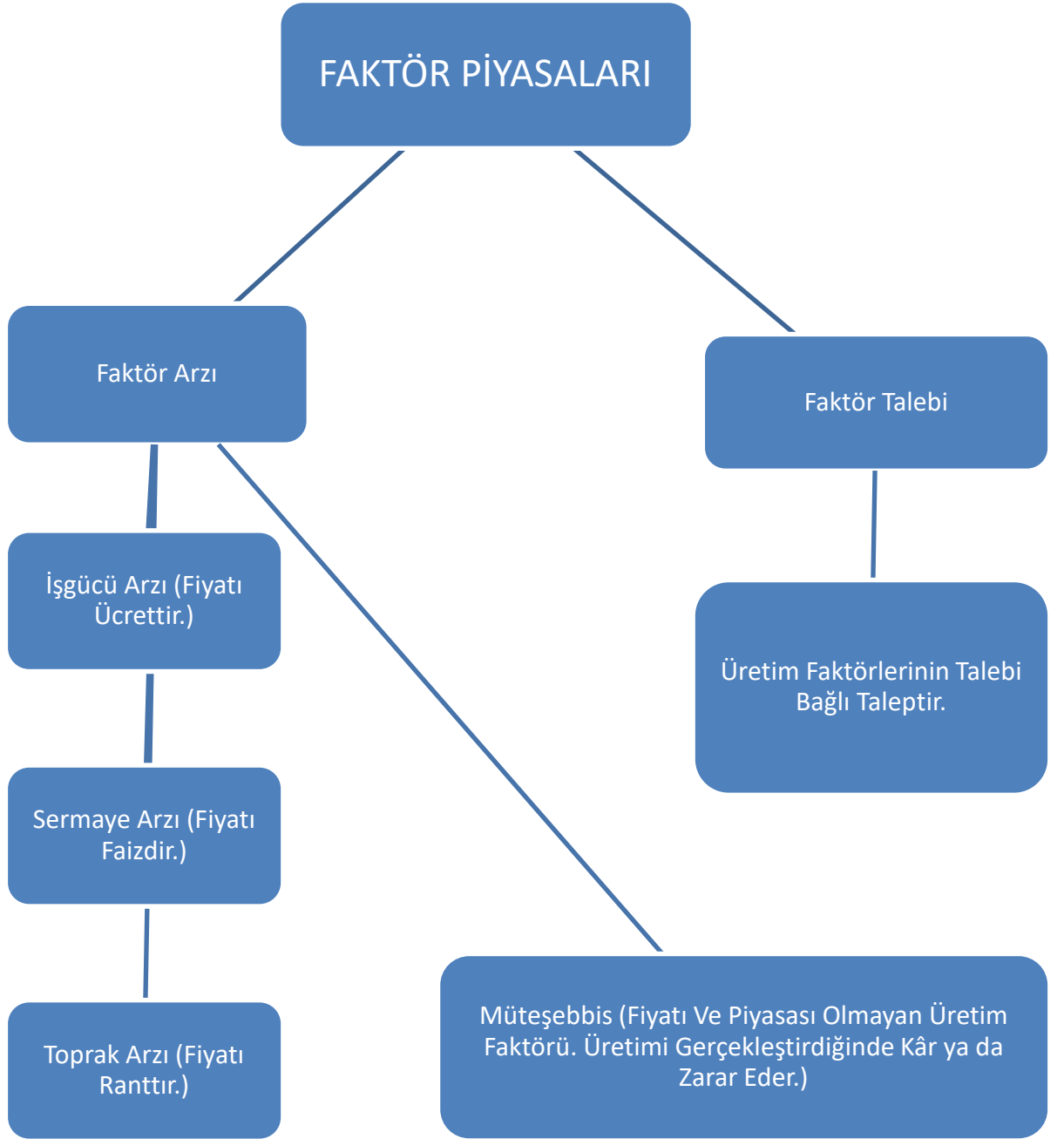
- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Üretim faktörlerinin taleplerinin nasıl elde edildiğini,
 - Üretim faktörlerinin arz yapılarını
 - Faktör fiyatlarının oluşumunu anlayabilecek,
 - İşgücü arz eğrisinin neden geriye döndüğünü,
 - Sermaye faizlerini ve nasıl belirlendiğini,
 - Toprağın neden sabit olduğunu ve toprak rantını,
 - Müteşebbislerin neden üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek istediklerini öğreneceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

İKTİSADA GİRİŞ
Prof. Dr. E. Muhsin
DOĞAN

ÜNİTE
6

GİRİŞ

Elinizdeki kitabın birinci ünitesinde piyasa mekanizması ele alınırken mal ve hizmet piyasaları ile faktör piyasaları birlikte gösterilmişti (Bak. Şekil1.3). Daha sonra gelen 5. ünite de mal ve hizmet piyasalarının işleyişi ele alınmıştı.

Bu ünite de ise, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamada kullanacakları mal ve hizmetleri satın alacakları mal piyasalarında üretici olarak faaliyet gösteren firmaların mal ve hizmet üretebilmek için kullandıkları üretim faktörlerini satın aldıkları, faktör piyasaları ele alınacaktır.

Önce üretim faktörü talebi ve arzı ele alınacaktır. Her şeyden önce faktör talebinin türev talep olduğunu söylemeliyiz. Yani üretim faktörlerine olan talep, üretici firmaların mal ve hizmet üretebilmek için gereken üretim faktörlerine olduğu için bu talep üretilecek mal ve hizmetlere olan tüketici talebine bağlıdır ve bu nedenle de *türev talep* ya da *bağlı talep* olarak ifade edilir.

Faktör gelirlerini ele alacağımız kısımda üretim faktörlerinin fiyatlarının nasıl oluştuğu incelenmektedir. Üretim faktörleri üretime dâhil edildiğinde faktör sahibine fiyatı ödenecektir. Üretimde kullanılan işgücü ya da emek, üretime katılması hâlinde üretilen mal ve hizmetten alacağı pay *ücret* olacaktır ki ücret emeğin fiyatıdır. Diğer üretim faktörü sermayeyi ise iktisatçılar üretilmiş üretim araçları olarak tarif ederler. Sermayenin üretimde kullanılması hâlinde sermaye sahibine ödenecek fiyat *faiz* olmaktadır. Üçüncü üretim faktörümüz toprak ele alındığında, toprağa ödenecek fiyata *rant* demekteyiz. Toprak ya da doğal kaynaklar, herhangi bir şekilde üretilmemiş tabiatta hazır olarak bulunan kaynaklara verilen isimdir.

Ünite de son olarak müteşebbisi ele almaktayız. Yaygın olarak bilineceği üzere müteşebbisin bir fiyatı ve piyasası olmaz, alınıp satılamaz. Üretim faaliyetini organize ederler ve bu süreç sonunda kâr ederler ya da zararı üstlenirler.

FAKTÖR PİYASALARINDA DENGE

Altıncı bölümde mal piyasalarında tüketicilere sunulan mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için gerekli üretim faktörlerinin alınıp satıldığı piyasalar olan faktör piyasaları konu edinilmektedir. Aslında hem mal hem de faktör piyasalarında yer alan temel aktörler aynıdır: Üreticiler ve tüketiciler. Ancak her iki piyasada da bunların rolleri değişmektedir. Mal piyasalarında tüketiciler alıcı, üreticiler satıcıdır. Faktör piyasalarında ise tüketiciler satıcı, üreticiler alıcıdır. *Mal piyasalarının alıcıları olan tüketiciler faktör piyasalarının satıcılarıdır. Buna karşılık, mal piyasalarının satıcıları olan üreticiler faktör piyasalarının alıcılarıdır.*

Bu bölümde önce üretim faktörlerinin talebini, arzını ve faktör fiyatının nasıl oluştuğunu ele alacağız. Daha sonra üretim faktörlerini tek tek ele alarak ücret, faiz, rant ve kârın nasıl oluştuğunu inceleyeceğiz.

Mal piyasalarının alıcıları olan tüketiciler faktör piyasalarının satıcılarıdır. Buna karşılık, mal piyasalarının satıcıları olan üreticiler faktör piyasalarının alıcılarıdır.

Faktör Talebi

Önceki ünitelerden hatırlanacağı üzere talep belirli bir satın alma gücüne (gelire) sahip bir kişinin mal ve hizmet satın alma isteği şeklinde ifade edilmişti. Bu tanımdan hareketle talep, bir ihtiyacı karşılamak için bir mala duyulan isteği de ifade eder. Malı satın alan tüketici bu malı kullanarak fayda elde eder dolayısıyla nihai mallara olan talep ihtiyaçları karşılamak ve bir tatmin elde etmek amacı olduğundan dolaysız talep şeklindedir yani tüketiciler satın aldıkları malları faydası için kullanır ve tüketip bitirirler. Tüketilmiş mal bitmiş yok olmuş maldır. Fakat faktör talebi farklıdır. Firmalar üretim faktörlerini kullanıp yok etmek için değil mal ve hizmetlere dönüştürmek için talep ederler. Üretim faktörlerinin üretimde kullanılması onların tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlere dönüşmesi demektir. Bu nedenle, üretim faktörlerinin talep edilmesi mal ve hizmet üretebilmek içindir. Firmaların üretim faktör talepleri mal piyasalarına sunmak istedikleri mal ve hizmetlerin taleplerine bağlı olacaktır. *Firmaların üretim faktörü talebi bağlı ya da türev taleptir.*

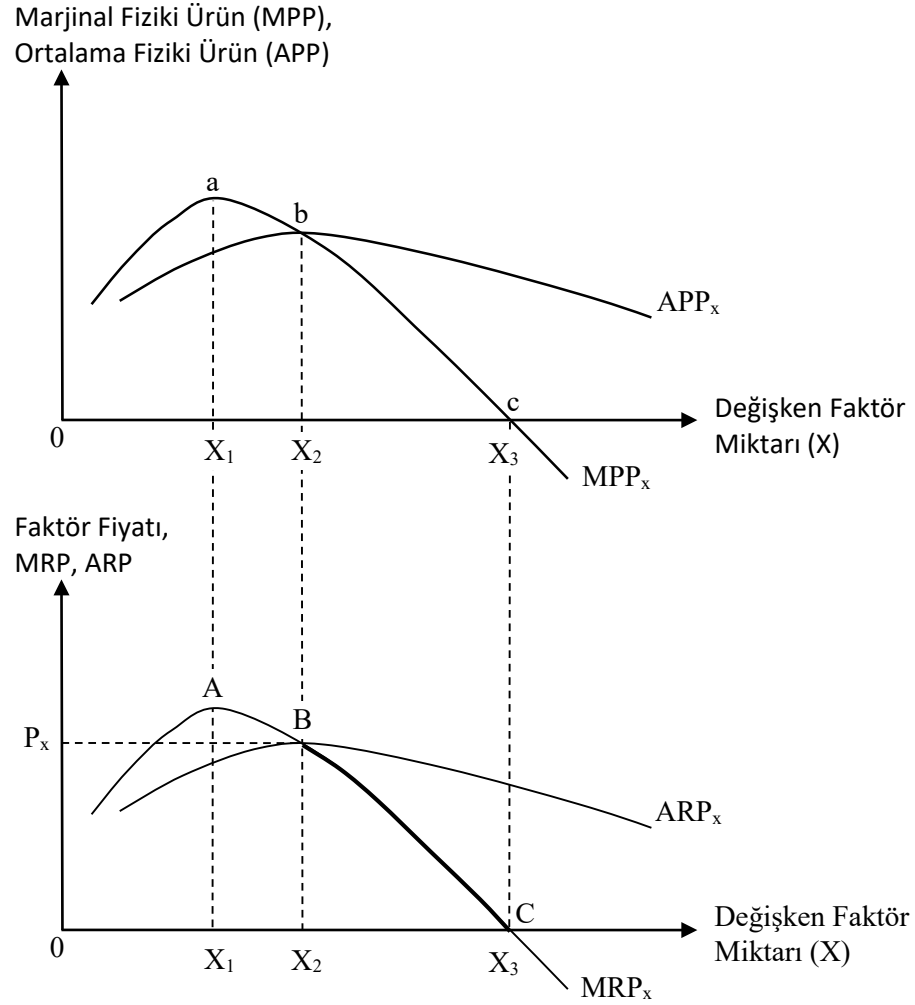
Firmaların üretmekte oldukları mallara olan talep artıyorsa firmaların da üretim faktörü talebi artacak, mal ve hizmet talebi azalıyorsa faktör talebi de azalacaktır. Bu durumda firmaların üretim faktörü talebi dolaylı veya türev talep şeklindedir. Türev talebi şu örnekle açıklayalım: Türkiye’de gelir artışı, nüfus artışı ve sağlık üzerindeki olumlu etkilerinin daha çok bilinmesine paralel bir ilgi artışı sonucu fındık talebinin arttığını düşünelim. Fındık talebinin artması fındık fiyatlarını yükseltecek ve fındık üreticileri daha fazla fındık üretmek isteyeceklerdir. Bunun için daha fazla toprağa ihtiyaç duyacaktır. Fındık üreticilerinin toprak talebinin artmasının nedeni daha çok fındık üretebilmek içindir.

Firmaların üretim faktörü talep eğrileri marjinal ürün eğrilerinden yola çıkarak elde edilir.

Hatırlayacağınız gibi, dördüncü bölümde firmaların kısa ve uzun dönemli üretim yapılarını ele almış ve bu çerçevede tek değişken faktör kullanan bir firmanın toplam ürün ve marjinal ürün eğrilerini göstermiştik. Bu eğrilerden hareketle faktör talep eğrisine nasıl ulaşacağımızı şekil yardımı ile açıklayalım.

Firmaların üretim faktörü talebi bağlı ya da türev taleptir.

Şekil 6.1. Faktör Talep Eğrisi

Şekil 6.1 üst panelde, dördüncü bölümde açıkladığımız firmanın marjinal ürün ve ortalama ürün eğrileri çizilmiştir. Marjinal ürün eğrisi, ilave üretim faktörünün üretimde kullanılması ile elde edilen ilave üretim miktarını ifade etmektedir. Bu üretim miktarını fiziki terimlerle gösterdiğimiz için marjinal ürün eğrisine marjinal fiziki ürün (MPP) ve ortalama ürün eğrisine de ortalama fiziki ürün (APP) adını verdik. Firmalar fiziki ürün miktarlarından çok ürünün satışı sonucunda elde edilecek gelir ile ilgilidirler. Nitekim firmaların ana amacı olan kâr maksimizasyonu, toplam gelir ile toplam maliyet arasındaki farktır. Bu nedenle marjinal fiziki ürünü marjinal gelir ile çarparsak ve firmanın ilave faktör kullanımı sonucu elde edeceği marjinal ürün gelirini (MRP) elde ederiz (alt panel).

$$MRP = MPP \cdot MR$$

MPP: Marjinal Fiziki Ürün

MRP: Marjinal Ürün Geliri

MR: Marjinal Gelir

Mal ve faktör piyasalarını tam rekabetçi bir yapıda kabul ediyoruz. Mal ve faktör piyasaları tam rekabetçi iken üretici firmaların üretimlerini artırması ya da azaltması ne mal ve ne de faktör fiyatlarında bir değişikliğe yol açmayacaktır. Tam rekabet piyasalarında mal arz eden bir firmanın karşılaştığı fiyat sabittir ve marjinal gelire eşittir ($MR=P$). Bu nedenle, ürünün fiyatı ile marjinal fiziki ürünün çarpımı da marjinal ürün gelirine eşit olacaktır.

$$MRP = MPP \cdot P$$

Benzer şekilde, ortalama fiziki ürün ile fiyatın çarpımı da ortalama fiziki ürün geliri eğrisini verecektir.

$$ARP = APP \cdot P$$

ARP: Ortalama Ürün Değeri

APP: Ortalama Fiziki Ürün

Firmanın faktör talep eğrisi marjinal ürün değeri eğrisinin (MRP) BC kısmıdır. Firma B noktasının solunda (X_2 'den daha az) faktör talep etmediği gibi, C noktasının sağında da (X_3 'den fazla) faktör talep etmez. B noktasının solunda faktör talep edilmesi hâlinde, faktörün firmaya olan maliyeti ortalama gelirinden fazla olur. Bu durum firmanın zarar etmesine yol açacağından faktör talebi X_2 'den daha az olamayacaktır. Diğer taraftan C noktasının sağında ilave üretim faktörü talep edilmesi durumunda faktörün marjinal geliri negatif olacağından yine rasyonel bir tercih olmayacaktır. Dolayısıyla firma X_3 'den daha fazla faktör talep etmez. Sonuç olarak, firmanın faktör talep eğrisi ortalama ürün geliri ile miktar eksenini arasında kalan marjinal ürün geliri eğrisidir (BC arası).

Faktör fiyatı P_x 'in üzerine çıkarsa firma üretim yapamayacaktır. Firmanın üretim yapabilmesi için faktör fiyatının P_x veya daha düşük seviyelerinde olması gerekir. P_x fiyatı X_2 kadar faktör kullanan firma eğer faktör fiyatı düşerse daha fazla faktör kullanacak ve daha fazla mal üretecektir.

Yukarıda açıklanan talep herhangi bir firmanın bireysel faktör talep eğrisidir. Bir piyasada herhangi bir üretim faktörünün piyasa talebi ise, tek tek firmaların faktör talep eğrilerinin toplanması ile bulunur. *Firmaların bireysel talep eğrilerinin toplamı piyasa faktör talep eğrisini oluşturur.*

Faktör Arzı

Üretim faktörlerinin arzı bir ölçüde sınırlıdır. Özellikle kısa dönemde faktör arzının çok az esnek olduğu söylenebilir. Üretim faktörlerinden sadece toprak açısından değil emek ve sermayeyi de artırmak kısa dönemde oldukça güçtür. *Kısa dönemde üretim faktörlerinin arz eğrilerinin son derece az esnek olduğunu söyleyebiliriz.*

Ekonominin tümü açısından bakıldığında özellikle toprak arzının sabit olduğu söylenebilir. Toprak kiralının artması ülkede var olan toprağı arttırmayacaktır.

İşgücü ise kısa dönemde büyük ölçüde sabit olmakla birlikte uzun dönemde nüfus artışına paralel olarak bir artış görülecektir. Sermayenin de artırılmasının zor olduğu ve kısa dönemde gelir artışı ile yavaş yavaş artacağını söyleyebiliriz. (Dış aşmanın bir yolu olarak düşünülebilir.) Anlaşılacağı üzere, bir ekonominin toplam

Firmaların bireysel talep eğrilerinin toplamı piyasa faktör talep eğrisini oluşturur.

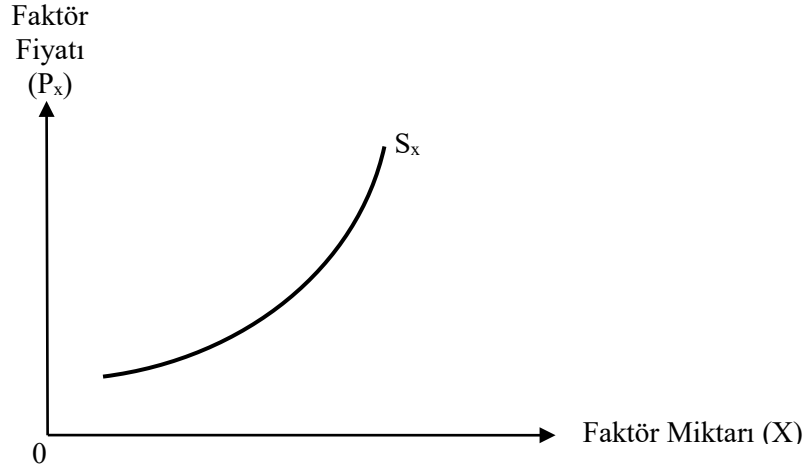
borçlanma ile sermaye temin edilmesi sermaye yetersizliğini kısa dönemde faktör arzı önemli ölçüde sabittir ve bunun arttırılması ancak uzun dönemde mümkün olabilir.

Kısa dönemde üretim faktörlerinin arz eğrilerinin son derece az esnek olduğunu söyleyebiliriz.

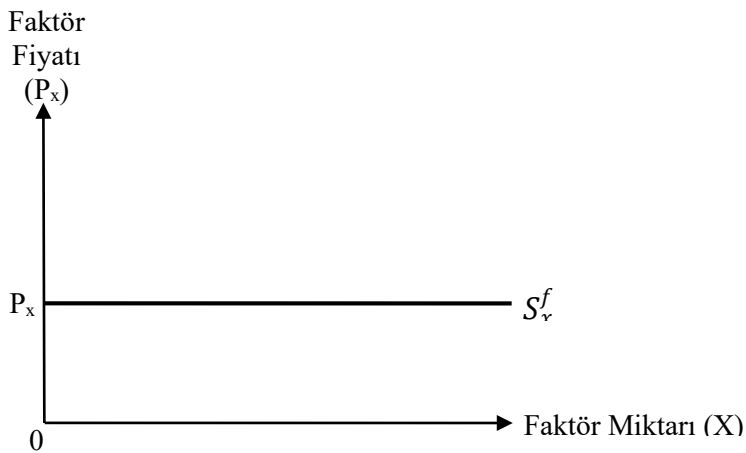
Ekonominin alt sektörleri açısından ise faktör arzı daha esnek bir yapıya sahip olacaktır. Herhangi bir sektörü (veya bir endüstriyi) ele aldığımızda, faktör arz eğrisi pozitif eğimli bir yapı gösterecektir. Çünkü bir sektörün karşılaştığı faktör arzı, toplam ekonomi için olan faktör arzının sadece bir kısmından ibarettir. Dolayısıyla alt sektörler için söz konusu olan arz eğrisi daha esnek olacaktır.

Endüstri aynı malı üreten firmalar topluluğuna verilen isimdir. Şekil 6.2'de bir endüstri için faktör arz eğrisi gösterilmektedir. Endüstrinin büyümesi (firma sayısının artması) daha fazla faktör talep edileceği anlamına gelir. Toplam faktörler sınırlı olduğuna göre, endüstri genişledikçe faktör talebi artacak ve firmalar ancak daha yüksek fiyat öderlerse ilave faktör satın alabileceklerdir. Bu nedenle endüstri için faktör arz eğrisi pozitif eğimli olacaktır. *Tüm ekonomi açısından ele alındığında son derece düşük esnek faktör arz eğrilerine karşılık, sektörler veya endüstriler açısından bakıldığında faktör arz eğrilerinin daha esnek olacağını söyleyebiliriz.*

Şekil 6.2. Piyasa Faktör Arz Eğrisi

Eğer tek bir firma açısından faktör arzı ele alınacak olursa, faktör arz eğrisinin sonsuz esnek (miktar eksenine paralel) olacağı söylenebilir (Şekil 6.3). Çünkü tek bir firmanın satın alacağı faktör miktarı faktör fiyatlarını etkilemeyecektir. Firma sabit fiyattan istediği kadar faktör satın alabilir.

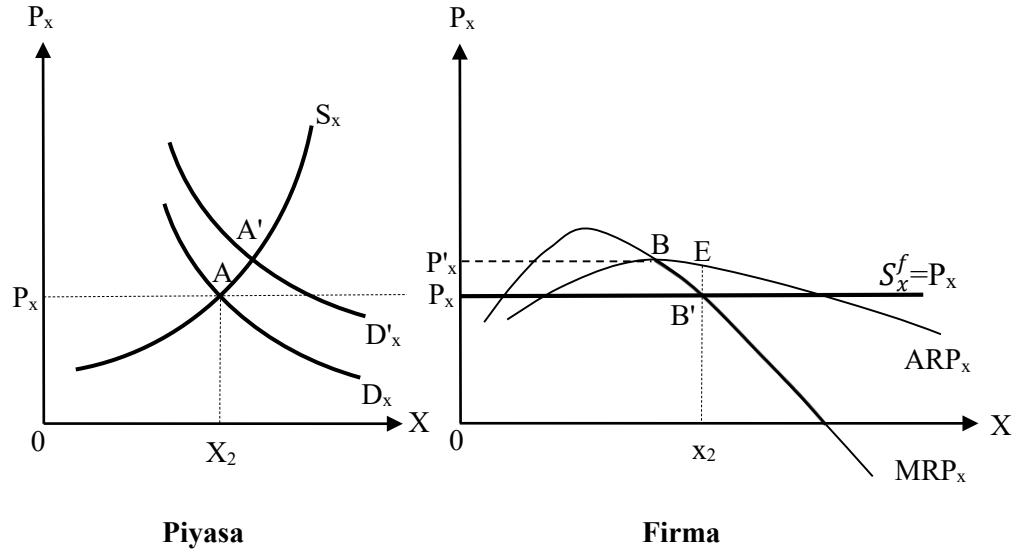
Şekil 6.3. Firma Faktör Arz Eğrisi

Faktör Fiyatlarının Belirlenmesi

İster mal piyasalarında olsun isterse faktör piyasalarında olsun iki temel aktör vardır: Alıcılar ve Satıcılar. Bir başka ifade ile talep ve arz. Talep ve arzın eşitlenmesi her iki piyasada da dengeyi ifade eder. Dengeye iken mal piyasalarında mal ve hizmetlerin fiyatları belirlenir, faktör piyasalarında ise üretim faktörlerinin fiyatları belirlenir.

Bir firmanın kâr maksimizasyon koşulu olan marjinal gelir ve marjinal maliyet eşitliği ($MR=MC$), beşinci bölümden hatırlanacaktır. Aslında firmalar için ikinci bir denge koşulu da faktör piyasaları için gereklidir. Bir firma ne kadar faktör kullanacağını belirlerken, son kullanacağı faktörün toplam maliyette yapacağı değişimin (marjinal faktör maliyeti) bu son kullanacağı faktörün toplam gelirden yapacağı değişime (marjinal ürün geliri) eşit olma şartını arayacaktır. Eğer kullanılan faktör seviyesinde marjinal faktör maliyeti ile marjinal ürün geliri eşit ise denge sağlanmıştır ve firma kâr maksimizasyonunu gerçekleştirmiştir. Marjinal faktör maliyeti marjinal ürün gelirinden büyükse satın alınacak faktör miktarı azaltılmalıdır. Ya da marjinal ürün geliri marjinal faktör maliyetinden büyükse daha fazla üretim faktörü satın alınmalıdır. *Firmaların faktör piyasalarında denge şartı, marjinal faktör maliyetinin marjinal ürün gelirine eşit olmasıdır.*

Şimdi faktör piyasasında oluşan dengeyi ve firma dengesini şekil yardımı ile gösterelim.

Şekil 6.4. Faktör Piyasalarında Denge

Firmaların MRP (marjinal ürün değeri) eğrilerinin toplamından elde edilen piyasa faktör talep eğrisi (D_x) ile piyasa faktör arz eğrisinin eşitlendiği P_x faktör piyasa fiyatı ile piyasadaki tüm firmalar X_2 kadar üretim faktörü satın alırlar. Endüstrideki herhangi bir firma ise, P_x fiyatından istediği kadar faktör satın alabilir. Yukarıda açıklanan kâr maksimizasyon şartı olan marjinal faktör maliyeti ve marjinal ürün geliri eşitliğinin sağlandığı faktör seviyesi x_2 olduğuna göre firma x_2

kadar üretim faktörü satın alacaktır. Firma veri piyasa fiyatından (faktör piyasaları tam rekabettir varsayımı ile) B' noktasına karşılık gelen x_2 faktör miktarını satın alır. B' noktasında firmanın faktör talebi (BC) ile firma için faktör arzı $S_x^f = P_x$ eşit olmaktadır. Bu durum tüm firmalar için aynıdır. Her bir firma x_2 kadar faktör kullanır. Daha az faktör kullanımı marjinal ürün gelirisinin marjinal faktör maliyetinden büyük olmasına, daha fazla faktör kullanımı ise marjinal ürün gelirisinin marjinal faktör maliyetinden küçük olmasına yol açacağından kâr maksimizasyonundan uzaklaştıracaktır.

P_x fiyatından x_2 kadar değişken faktör kullanan firmanın toplam değişken maliyetleri $P_x \cdot x_2$ kadar olur (P_x sabit).

$$TVC = P_x \cdot x_2$$

TVC: Firmanın toplam değişken maliyetleri

P_x : Değişken faktörün fiyatı (sabit)

x_2 : Firmanın kullandığı toplam değişken faktör miktarı

Eğer MRP eğrisi ile P_x fiyatı arasında kalan kısım toplam sabit maliyetlerden fazla ise firma ekonomik kâr eder, eşit ise normal kâr eder ve eğer küçük ise zarar eder.

Firmalar P_x denge fiyatının üzerinde bir fiyatta daha az faktör talep ederlerken, faktör sahiplerinin faktör arzı daha fazla olacaktır. Ortaya çıkan arz fazlaları faktör fiyatlarını aşağı çekecektir. Diğer taraftan eğer denge fiyatının altında bir fiyat söz konusu olursa firmaların faktör talepleri fazla olur ama faktör sahiplerinin faktör arzları daha az olacağından bir talep fazlası ortaya çıkar. Bu arz yetersizliği ya da talep fazlası faktör fiyatlarının artmasına yol açar. Arz fazlası veya talep fazlası piyasa faktör fiyatını dengeye ulaştıracaktır. Bununla birlikte, faktör fiyatlarının B noktası veya P_x' 'in üzerine çıkması beklenmemelidir. Çünkü, eğer çıkarsa bu endüstrideki hiçbir firma faktör talep etmeyecektir.

Firmaların faktör talep eğrilerinin ortalama ürün geliri (ARP) ile üstten sınırlanmış olması (şekildeki B noktası) endüstrinin büyümesi ile artan piyasa faktör talebinin de sınırlarını belirleyecektir. Endüstri faktör arz eğrisini sabit kabul edecek olursak, endüstrinin büyümesi de buraya kadar olabilir. Sabit endüstri faktör arz eğrisi (S_x) ile endüstri genişledikçe faktör talebi de (D_x' den D_x'' 'ne) artacaktır. Bu faktör talebi artışı en fazla B noktasına ya da P_x' fiyatına kadar olabilir. Ancak bu sadece kısa dönem için geçerlidir. P_x fiyatında sadece değişken maliyetler karşılanabildiğinden firmalar zarar ederler. Uzun dönemde bazı firmaların piyasadan çekilmeleri ya da maliyetlerin düşürülmesi gerekecektir.

FAKTÖR GELİRLERİ

Bu kısımda üretim faktörlerinin fiyatlarının nasıl oluştuğu ele alınacaktır. İşgücü, sermaye, toprak ve müteşebbisin üretimden aldıkları paylar olan ücret, faiz, rant ve kârın nasıl oluştuğu sırasıyla incelenecektir.

İşgücü ve Ücret

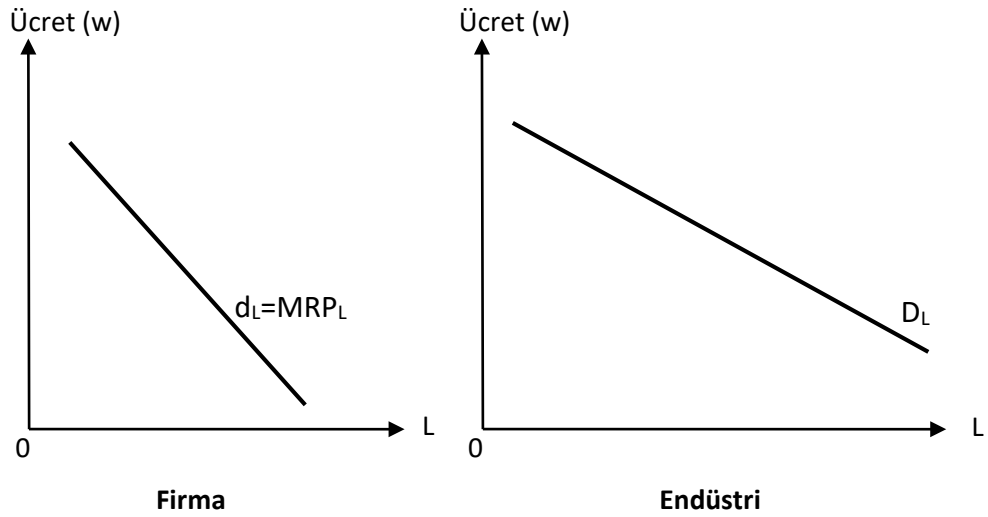
Üretimde kullanılan beşerî unsurunu ifade eden işgücü ya da emek, üretime katılması karşılığında üretilen mal ve hizmetten bir pay alacaktır. Bu pay ücrettir. Ücret, emeğin fiyatıdır. İşgücü fiyatının nasıl oluşacağını incelerken öncelikle emek talebi ve emek arzını açıklamalıyız. Daha sonra, bunların bir fiyat seviyesinde nasıl dengeye geleceğini inceleyebiliriz. *Emeğin üretimde kullanılması (istihdamı) karşılığında üretimden alacağı paya ücret diyoruz.*

Emeğin üretimde kullanılması (istihdamı) karşılığında üretimden alacağı paya ücret diyoruz.

İşgücü Talebi

Firmaların işgücü talebi yukarıda Şekil 6.1'de alt panelde gösterilen marjinal ürün geliri eğrisi ile özdeşdir. İşgücünün marjinal ürününe bağlı bir emek talebi söz konusudur. Bir başka deyişle, firmaların emek talebi emeğin marjinal verimliliğine bağlıdır. Tam rekabet şartları altındaki bir firma, kârını maksimize edebilmek için emeğin marjinal verimliliğinin ücrete eşit olduğu bir istihdam seviyesini gerçekleştirmek zorundadır.

Şekil 6.5. Emek Talebi

Şekil 6.5, bir firmanın ve endüstrinin işgücü talep eğrilerini vermektedir. Herhangi bir firmanın işgücü talep eğrisi, emeğin marjinal ürün geliri (MRP_L) eğrisinin işgücünün ortalama ürün geliri (ARP_L) eğrisi ile yatay eksen arasında kalan kısmından ibarettir. Şekil 6.5 sol panelde d_L ile bir firmanın işgücü talep eğrisi gösterilmektedir. Endüstrinin işgücü talep eğrisi ise, firmaların bireysel talep eğrilerinin toplamından ibaret olup sağ panelde D_L ile gösterilmektedir.

İşgücü Arzı

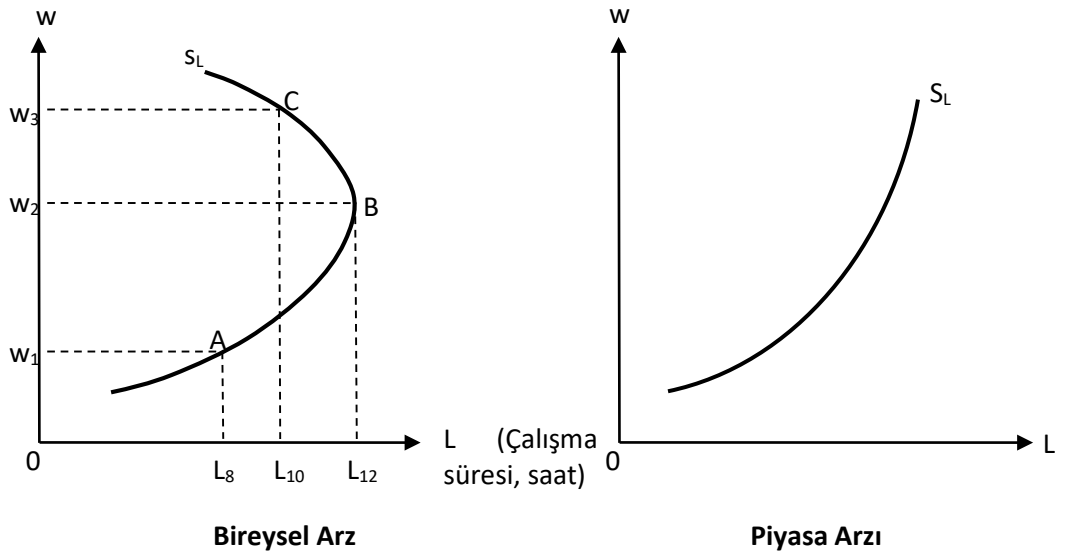
Bir ülkenin emek arzını belirleyen temel unsur nüfustur. Pek tabii ki toplam nüfusun sadece bir kısmı işgücünü oluşturacaktır. Çocuklar, yaşlılar, hastalar, engelliler ve diğer çalışmak istemeyenler işgücü arzına dâhil edilmez. Ekonomilerin emek arzları kısa dönemde oldukça katı ve çok az esnek bir yapı gösterir. Uzun

dönemde ise nüfus artışına bağlı olarak bir artış görülebilir. Firmalar açısından bakıldığında, yani bir firma için emek arzı ele alınacak olursa daha esnek bir arz ile karşılaşırız.

Ücret seviyelerinin değişmesi ülkenin toplam işgücü arzını

çalışabilecek işçi sayısı bakımından etkileyecektir. Ücret artışları hem çalışmak isteyenlerin sayısında hem de çalışma saatlerinin artmasında etkili olur. Dolayısıyla ücret artışları işgücü arzında da artışlara yol açacaktır.

İşgücü arzını bireysel bir işgücü veya emekçi açısından ele aldığımızda, düşük ücret seviyelerinde pozitif eğimli fakat yüksek ücret düzeylerinde tersine dönen negatif eğimli bir arz eğrisi ile karşılaşırız.

Şekil 6.6. Emek Arz Eğrisi

Şekil 6.6 sol panelde herhangi bir çalışanın emek arz eğrisi çizilmiştir. w_1 ücret düzeyinde günde 8 saat çalışan işçi, ücretin yükselmesi hâlinde 12 saat çalışmayı kabul etmektedir. Burada işçi boş zamanı değil daha fazla geliri tercih etmekte ve kendisine teklif edilen yüksek ücreti (w_2) kabul ederek boş zamanından vaz geçmektedir.

Bir çalışanın günde 24 saat toplam zamanı vardır ve bunun bir kısmını dinlenmeye, ailesi ile geçirmeye, ibadet etmeye, eğlenmeye vs. (kişisel ihtiyaçlara göre değişebilir) ayırmak zorundadır. Tüm 24 saatini çalışarak geçiremez. Kimi 12 saat boş zamanı (çalışma dışı toplam süre) yeterli bulabilirken, bazıları için 8 saat hatta 6 saat bile yeterli olabilir. Çalışanın daha fazla boş zaman ya da daha fazla gelir istemesi kişisel bir tercihtir. Örneğimizdeki işçi, günde 12 saatten daha fazla çalışmayı düşünmemekte ve ücretler w_2 'den yukarıya da çıksa boş zamanından fedakârlık etmemektedir. İşte bu ücret seviyesinden sonra işgücü arz eğrisi tersine dönmekte ve negatif eğimli olmaktadır. Yani işçiye daha fazla ücret önerildiğinde, elde edeceği daha fazla geliri değil daha fazla boş zamanı tercih eder. Bu yüzden w_3 gibi yüksek ücret seviyeleri ile karşılaştığında çalışma saatlerini azaltır ve daha

Bireysel emek arz eğrisi belli bir ücret seviyesinden sonra tersine dönen (negatif eğim kazanan) bir yapıya sahiptir.

fazla çalışma dışı zamanı tercih eder. *Bireysel emek arz eğrisi belli bir ücret seviyesinden sonra tersine dönen (negatif eğim kazanan) bir yapıya sahiptir.*

Şekil 6.6'nın sağ panelinde piyasanın toplam işgücü arz eğrisi görülmektedir. Piyasa emek arz eğrisi bireysel arz eğrilerinin yatay toplamıdır. Normal olarak pozitif eğimli bir emek arz eğrisi söz konusudur.

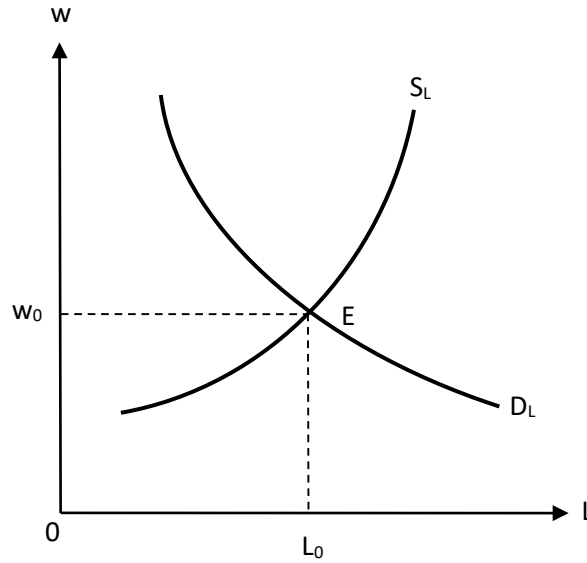

Bireysel Etkinlik

- İşgücü artışının temel belirleyicisinin nüfus olduğunu öğrendik. Ülkemizde son yıllarda nüfus artış hızında ciddi düşüşler gözlenmektedir. Uzun dönemde nüfus artış hızının düşmesinin işgücü arzında oluşturacağı etkiyi inceleyiniz. Bu durumun Türkiye'nin ekonomik gelişmesi üzerindeki etkilerinin neler olacağını ve hangi tedbirlerin alınması gerektiğini açıklayınız.

Ücretin Oluşumu

İşgücü piyasasında tam rekabet şartlarının bulunduğu varsayımı altında ücretin nasıl belirlendiğini inceleyelim.

Şekil 6.7. Emek Piyasasında Denge Ücretin Belirlenmesi

Piyasadaki tüm firmaların toplam emek talebi (D_L) ile, piyasanın toplam emek arzı (S_L) E noktasında eşitlenmektedir. Dengedeki w_0 ücret düzeyi cari ücrettir. Piyasadaki her bir firma w_0 ücretini veri kabul ederek emek istihdam eder. Faktör piyasalarını tam rekabetçi bir yapıda kabul ettiğimizde firmalar bu ücret seviyesinde istedikleri kadar işçi bulabilirler.

Sermaye ve Faiz

İktisatçılar sermayeyi daha önce üretilmiş üretim araçları olarak tarif ederler. Sermayenin üretimde kullanılması hâlinde elde edeceği getiriye faiz diyoruz. Günlük hayatımızda faizi, bir borç ilişkisinde ödenen fazlalık olarak ifade ederiz. Burada, bu iki tanımdaki farklılığı görmezden gelerek tek bir sermaye

olgusu ve faiz seviyesi varmış gibi değerlendireceğiz. Çünkü, her iki sermaye tanımındaki faiz düzeyinin çoğunlukla birlikte hareket ettikleri görülür.

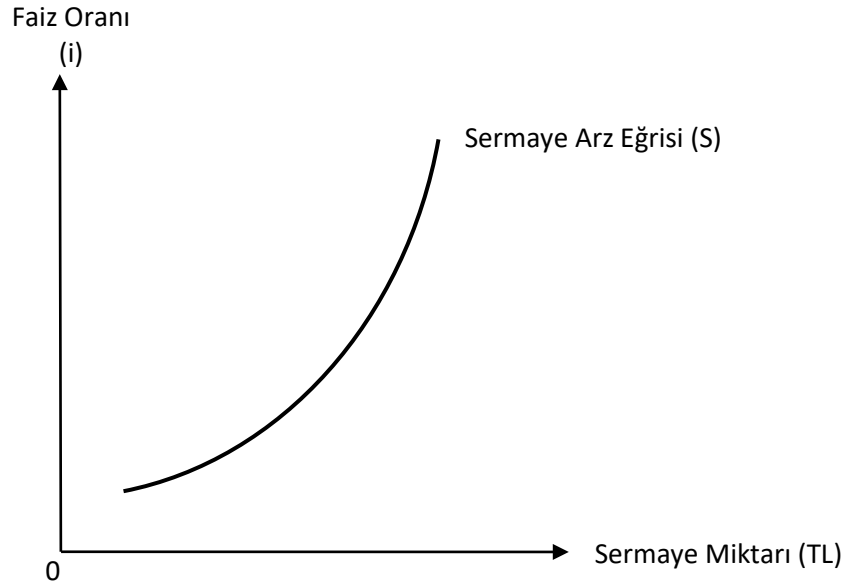
Diğer taraftan, sermayeyi bir üretim faktörü olarak ele aldığımızda bile, homojen olmayan fiziki unsurlardan oluşması nedeniyle parasal değerlerle ifade edilmesi gerekecektir.

Bir ekonominin sermaye arzının asıl kaynağı o ülke vatandaşlarının kişisel tasarruflarıdır.

Sermaye Arzı

Piyasaya sunulan sermayenin kaynağı kişisel tasarruflardır. Tüketiciler ya da hane halkları elde ettikleri gelirin bir kısmını ihtiyaçlarının giderilmesinde kullanacakları mal ve hizmetleri satın almak için harcarlarken kalanını tasarruf edeceklerdir. Kişilerin tasarrufları faizlere karşı duyarlıdır. Eğer faizler yüksek ise, şimdiki harcamalar ertelenir ve daha fazla tasarruf edilir. Böylece tasarruf sahipleri, ihtiyaçlarını erteleyerek karşılığında faiz geliri elde ederler. Buna karşılık, faizlerin düşmesi hâlinde elde edilecek faiz geliri azalacağından dolayı insanlar gelirlerini tasarruf etmek yerine harcamayı tercih edeceklerdir. *Bir ekonominin sermaye arzının asıl kaynağı o ülke vatandaşlarının kişisel tasarruflarıdır.*

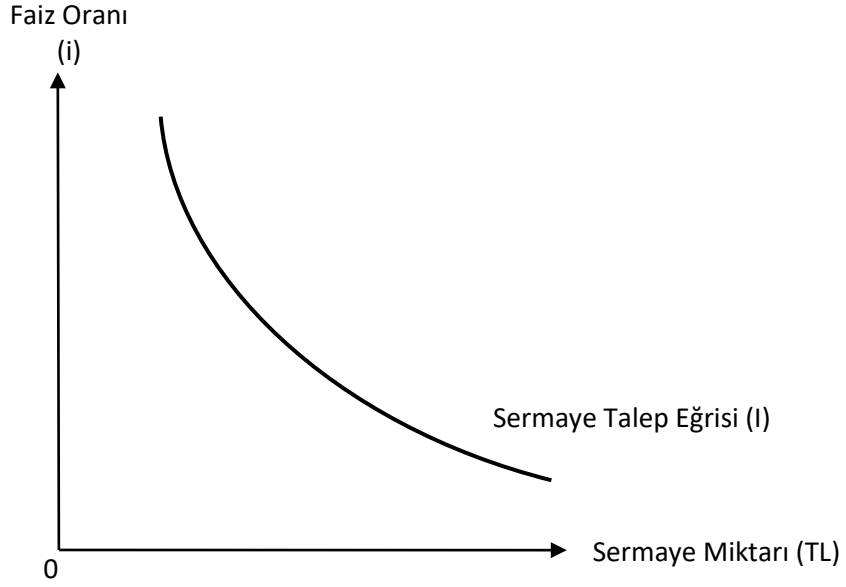
Şekil 6.8. Sermaye Arz Eğrisi

İnsanlar faizler yükseldiğinde tüketim yapmak yerine yüksek faiz geliri elde etmek için tasarruf ederler. Elde ettikleri faiz gelirleri erteledikleri tüketimlerinin karşılığıdır. Faizlerdeki yükselmelerin tasarrufları da artıracaklarını söyleyebiliriz. Bu da faiz oranı ile tasarruf miktarı (ödünç verilebilir fon miktarı=sermaye miktarı) arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Şekil 6.8'deki S eğrisi tasarruf arz eğrisi ya da sermaye arz eğrisidir.

Sermaye Talebi

Müteşebbisler mal ve hizmet üretebilmek için diğer üretim faktörlerinde olduğu gibi sermaye de talep ederler. Dolayısıyla sermaye talebi (tasarruf talebi) de mal ve hizmet üretebilmek için talep edilen bir türev taleptir. Firmanın ne

kadar sermaye kullanacağı faiz oranına (sermayenin marjinal faktör maliyeti) ve sermayenin marjinal ürün gelirine bağlı olacaktır.

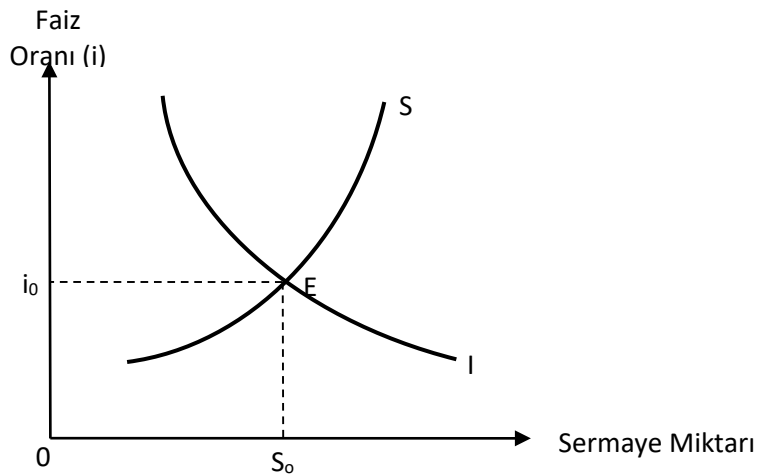
Şekil 6.9. Sermaye Talep Eğrisi

Sermaye talebi, aslında, müteşebbislerin yatırım yapmak için istedikleri fon talebidir. Eğer faiz oranları yükselirse (sermayenin fiyatı yükselirse), müteşebbisler için bazı yatırımlar kârlı olmaktan çıkacağı için tasarruf talepleri azalacaktır. Faiz oranlarının düşmesi hâlinde ise, daha az verimli yatırımlar da kârlı hâle geleceği için sermaye talebi artacaktır.

Şekil 6.9'da görülen negatif eğimli I eğrisi, tasarruf ya da sermaye talep eğrisini ifade etmektedir.

Faiz Seviyesinin Belirlenmesi

Sermaye piyasalarında tasarruf arzı (tasarruf arz edenler tüketicilerdir) ile tasarruf talebi (tasarruf talep edenler üreticilerdir) karşılaşmaktadır. Oluşan denge fiyatı tasarrufların değişim fiyatı olan faizlerdir.

Şekil 6.10. Sermaye Piyasası Dengesi ve Faiz Oranı

Faiz oranlarının düşüklüğü sermaye arzını azaltırken, yüksek faiz düzeyleri de sermaye talebini azaltacaktır.

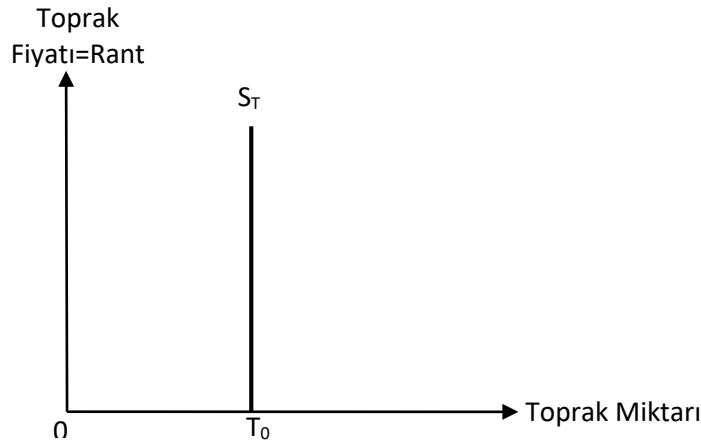
Piyasada oluşan faiz oranı, tasarruf talep eden tüm firmalar için sabittir ve bu faiz seviyesinden diledikleri kadar sermaye kullanabilirler. Şekil 6.10'da ulaşılan i_0 faiz oranında toplam S_0 kadar tasarruf yatırıma dönüşmektedir. Yani, i_0 faizini ödeyen firmalar S_0 kadar tasarrufu kullanabilmektedir.

Faiz oranının yükselmesi her ne kadar yapılan tasarrufları artırsa da müteşebbisler için kârlılık azalacağından sermaye talebi de azalacaktır. Bu durumda, tasarruf sahibi kişilerin elinde talep edilmeyen fonlar kalacağından faizler düşecektir. Düşük faizler ise, tasarrufları azaltacağından müteşebbisler yeterli tasarrufu bulamayacaklardır. Çünkü, tasarruf sahipleri gelirlerini biriktirmek yerine harcamayı tercih edeceklerdir. Bu da yeniden faizlerin yükselmesine yol açar. *Faiz oranlarının düşüklüğü sermaye arzını azaltırken, yüksek faiz düzeyleri de sermaye talebini azaltacaktır.*

Toprak ve Rant

Üretim faktörlerinin üçüncüsü olarak ele aldığımız toprak ya da doğal kaynaklar, arzı sabit olan bir üretim faktörüdür. Bir ekonomideki toplam doğal kaynaklar sabittir. Toprak miktarı artırılmayan, transfer edilemeyen bir üretim faktörüdür. Diğer taraftan toprak kendiliğinden mevcuttur ve herhangi bir şekilde üretilmemiştir. *Toprak ya da doğal kaynaklar, insanlar tarafından herhangi bir şekilde üretilmemiş tabiatta hazır olarak bulunan tüm kaynaklara verilen isimdir.*

Şekil 6.11'de miktarı sabit olan toprak faktörünün arz doğrusu görülmektedir. Miktarı sabit olduğu için fiyata karşı duyarsızdır. Toprak fiyatının artması ya da azalması arz edilen toprak miktarını etkilemez.

Şekil 6.11. Toprak Arzı

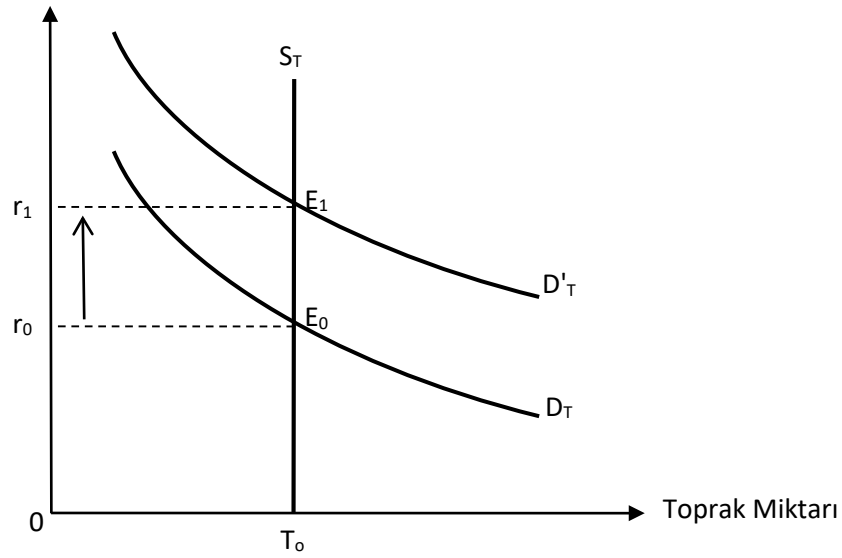
Rantın Belirlenmesi

Toprağın fiyatına rant ya da kira diyoruz. Toprak faktörünün miktarının sabit olması rantı doğurur. Toprak sahipleri sadece bu sahiplikten ötürü bir rant elde ederler. Bu hâliyle rant (kıtlık rantı veya mutlak rant), toprağın tabiattaki bulunduğu şekliyle üretimde kullanılmasının karşılığıdır.

Toprak fiyatı (rant) toprak talebine bağlı olarak artar ya da azalır. Arz sabit olduğu için rantı belirleyen sadece toprak talebidir.

Rant, Kira (r)

Şekil 6.12. Rant Seviyesinin Belirlenmesi

Şekil 6.12'de arzı sabit olan toprağın fiyatının nasıl oluşacağı gösterilmektedir. S_T sabit toprak arz doğrusu ve D_T toprak talep eğrisi ile toprak rantı r_0 olarak belirlenmektedir. Toprak arzı sabit olduğu için rantı (fiyatı) belirleyen toprak talebidir. Toprak talebindeki azalmalar rantın da azalmasına yol açarken, talep artışları rantı da artıracaktır. Şehirlerde nüfus artarken arsa fiyatlarının da hızla artması mevcut arazilerin sınırlı olması nedeniyledir. Şekilde toprak talebinin D_T 'den D'_T 'ye artmasının rant seviyesini r_0 'dan r_1 'e yükselttiği görülmektedir. Eğer toprak talebi azalırsa rantların da derhâl düşeceğini söyleyebiliriz. *Toprak fiyatı (rant) toprak talebine bağlı olarak artar ya da azalır. Arz sabit olduğu için rantı belirleyen sadece toprak talebidir.*

Müteşebbis ve Kâr

Müteşebbis dışındaki diğer üretim faktörleri alınıp satılabilen faktörlerdir. Dolayısıyla, sermaye, toprak ve işgücü piyasası olan ve fiyatı oluşan üretim faktörleridir. Hâlbuki, herhangi bir girişimci pazarı yoktur. Girişimci fiyatı da yoktur. *Diğer üretim faktörlerinin piyasaları ve fiyatları olmasına rağmen, girişimcinin ne piyasası ne de fiyatı yoktur.*

Serbest piyasa ekonomilerinde üretimi planlayan, organize eden ve yöneten müteşebbislerdir. Girişimciler, diğer üç üretim faktörünü bir araya getirerek ne üretileceğine, nasıl, nerede, ne kadar ve kimlere üretileceğine karar verirler. Müteşebbis, kendisi de bir üretim faktörü olmasına rağmen, aynı zamanda diğer üretim faktörlerine hâkimdir ve onlar hakkında karar verici konumdadır.

Yukarıda müteşebbisin bir üretim faktörü olarak fiyatının olmadığını söyledik. O hâlde müteşebbis neden üretime katılacak ve niçin bu organizasyonu gerçekleştirecektir? Bu sorunun cevabı, müteşebbisin elde etmeyi beklediği kâr olgusudur. Müteşebbisler üretimi gerçekleştirmek için yaptıkları karşılığında

Diğer üretim faktörlerinin piyasaları ve fiyatları olmasına rağmen, girişimcinin piyasası ve fiyatı yoktur (veya girişimcinin ne piyasası ne de fiyatı vardır).

üretimden belli bir pay alacaklardır. Bu paya kâr diyoruz. Aslında, müteşebbislerin üretimden belli bir pay aldıklarını değil diğer üretim faktörlerinin paylarını ödedikten sonra kalanı almak durumunda olduklarını söylemeliyiz.

Bunu biraz daha açacak olursak; girişimcilerin ne, nerede, nasıl, ne kadar ve kime üreteceklerine karar verirken temel motivasyon unsurları kâr beklentileridir. En yüksek ve sürekli kâr hangi alternatifte elde edilecekse girişimci onu seçecektir. Ancak, sürekli değişebilen piyasa koşulları kârı her zaman garanti etmez. Nitekim kâr beklentisi ile kurulan pek çok işletme zarar edebilmekte ve kapanmaktadır.

Müteşebbislerin elde etmeyi planladıkları kâr, gerçekleştirilen üretimin gelirinden mutlak olarak alınan bir hisse ya da pay değildir. Hiçbir müteşebbis işçiler ya da toprak sahipleri gibi üretimin bir kısmını talep edemez. Firmaların elde ettikleri toplam gelirlerinin bir kısmı işçi ücretleri olarak, bir kısmı sermaye faizi olarak ve bir kısmı da toprak kirası olarak paylaşılır. Zaten bunlar bellidir ve müteşebbis üretimi gerçekleştirmeden önce bu üretim faktörlerine ne kadar ödeme yapacağını bilir. Lakin, müteşebbisin toplam gelirden ne kadarını alacağı önceden tahmin edilse bile kesin olarak bilinmez. Toplam firma gelirinden faktör sahiplerine ücretler, faizler ve kiralar ödendikten sonra kalan kısım girişimcinin payıdır. Toplam firma gelirinden girişimcinin payına düşen kısım çoğu zaman pozitif bir değerdir ve bu kârı teşkil eder. Ancak, bazen toplam firma gelirleri ücret, faiz ve rantları karşılamaya yetmeyebilir. Bu durumda müteşebbis, eksik kalan faktör bedellerini ödemek için ilave kaynak bulmak zorunda kalır. Bu ise zarar olarak bilinir. Firmalar eğer ücret, faiz ve kira bedellerinin bir kısmını karşılayacak kadar gelire sahip değilse zarar ederler. Girişimciler bu zararı üstlenmek durumundadırlar. Zarar müteşebbisin üstlenemeyeceği kadar büyük olursa, firmalar üretimlerini sürdüremezler ve kapanırlar. Bu çok bilinen ifadesiyle iflas etmektir.

Özet

- Faktör piyasalarında denge mal piyasalarında tüketicilere sunulan mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için gerekli üretim faktörlerinin alınıp satıldığı piyasalar olan faktör piyasaları konu edinilmektedir. Aslında hem mal ve hem de faktör piyasalarında yer alan temel aktörler aynıdır: Üreticiler ve tüketiciler. Ancak her iki piyasada da bunların rolleri değişmektedir. Mal piyasalarında tüketiciler alıcı, üreticiler satıcıdır. Faktör piyasalarında ise tüketiciler satıcı, üreticiler alıcıdır.
- Üretim faktörü talebi doğrudan bir talep değildir. Faktör talebi mal ve hizmet talebine bağlı bir taleptir. Bu nedenle, faktör talebine bağlı talep, dolaylı talep ya da türev talep diyoruz. Nihai mal ve hizmet talebinin artması sonucunda mal ve hizmet fiyatları artacaktır. Mal fiyatlarının artması sonucu üreticiler daha fazla mal ve hizmet üretmek isteyecekler ve dolayısıyla da daha fazla üretim faktörü kullanacaklardır. Bu ise faktör talebinin artması demektir. Firmaların faktör talep eğrileri, marjinal ürün eğrisi ile malın fiyatının çarpımı sonucu elde edilen marjinal ürün geliri eğrisinden elde edilir.
- Üretim faktörü arzı, faktörden faktöre değişmekle birlikte, önemli ölçüde sınırlıdır. Özellikle ekonominin tümü için ve kısa dönem ele alındığında, tüm üretim faktörlerinin arzının sabit olduğu düşünülebilir. Uzun dönemde toprak arzı hariç sermaye ve işgücünün artabileceğini söyleyebiliriz. Tek tek firmalar açısından baktığımızda, faktör arzı sabit değil pozitif eğimli olur.
- Tam rekabet şartlarında oluşan faktör fiyatları firmalar için sabittir. Yani, her firma cari fiyat düzeyinde dilediği kadar faktör satın alabilir.
- Üretim faktörlerinin toplam üretimden aldıkları paylar faktör gelirlerini oluşturmaktadır. Bunu belirleyen ise faktör fiyatlarıdır. Firmaların işgücü taleplerinin toplamı olan piyasa işgücü talebi ile piyasa işgücü arzının dengesiyle emeğin piyasa fiyatı (ücret) oluşur. Cari ücret düzeyinden firmalar diledikleri kadar işgücü istihdam edebilirler.
- Sermaye piyasalarında belirlenen denge sermaye fiyatı ise faiz oranıdır. Sermayeyi arz edenler tasarruf sahipleri, talep edenler de firmalardır. Tasarruf sahipleri faizler yükseldikçe daha fazla tasarruf yaparlar. Firmalar ise faizler yükseldikçe yatırımların kârlılığı azalacağından daha az sermaye talep ederler.
- Toprak sahipleri ellerinde belli bir toprak stoğuna sahiptirler. Sermaye ve işgücü kısa dönemde bile az da olsa esnek bir talep eğrisine sahiplerken, toprak arzı sabittir ve esnekliği sıfırdır. Bu nedenle, toprak kirası tamamen toprak talebine bağlı olarak değişir.

Özet (devamı)

- Müteşebbis üretimi planlayıp organize eden üretim faktörüdür. Bir piyasası ve fiyatı yoktur ve Girişimciler kâr güdüsü ile hareket ederler. Firmanın toplam geliri, ücret, faiz ve rant olarak işçi, sermaye sahibi ve toprak sahibine dağıtıldıktan sonra kalan kısım kârdir. Ücret, faiz ve kira toplamı firma gelirini aşarsa firma zarar eder ve müteşebbis bu zararı karşılar. Eğer karşılamazsa firma üretimini sürdürmez ve kapanır. Girişimcilerin ne, nerede, nasıl, ne kadar ve kime üreteceklerine karar verirlerken temel motivasyon unsurları kâr beklentileridir. En yüksek ve sürekli kâr hangi alternatifte elde edilecekse girişimci onu seçecektir. Ancak, sürekli değişebilen piyasa koşulları kârı her zaman garanti etmez. Nitekim kâr beklentisi ile kurulan pek çok işletme zarar edebilmekte ve kapanmaktadır. Müteşebbislerin elde etmeyi planladıkları kâr, gerçekleştirilen üretimin gelirinden mutlak olarak alınan bir hisse ya da pay değildir. Hiçbir müteşebbis işçiler ya da toprak sahipleri gibi üretimin bir kısmını talep edemez. Firmaların elde ettikleri toplam gelirlerinin bir kısmı işçi ücretleri olarak, bir kısmı sermaye faizi olarak ve bir kısmı da toprak kirası olarak paylaşılır. Zaten bunlar bellidir ve müteşebbis üretimi gerçekleştirmeden önce bu üretim faktörlerine ne kadar ödeme yapacağını bilir. Lakin, müteşebbisin toplam gelirden ne kadarını alacağı önceden tahmin edilse bile kesin olarak bilinmez. Toplam firma gelirinden faktör sahiplerine ücretler, faizler ve kiralar ödendikten sonra kalan kısım girişimcinin payıdır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Faktör talebi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?
 - a) Doğrudan taleptir.
 - b) Türev taleptir.
 - c) Nihai taleptir.
 - d) Tüketici talebidir.
 - e) Faktör arzına bağlıdır.

2. İşgücü arzı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?
 - a) Bireysel işgücü arz eğrisi tüm ücret seviyelerinde pozitif eğimlidir.
 - b) Piyasa işgücü arz eğrisi negatif eğimlidir.
 - c) Bireysel işgücü arz eğrisi düşük ücret seviyelerinde pozitif, yüksek ücret düzeylerinde negatif eğimlidir.
 - d) İşgücü arzı uzun dönemde sabittir.
 - e) İşgücü arzı kısa dönemde sabittir.

3. Aşağıdakilerden hangisi üretim faktörü değildir?
 - a) Toprak
 - b) Doğal kaynak
 - c) Emek
 - d) Sermaye
 - e) Firma

4. Rant aşağıdaki hangi üretim faktörünün fiyatıdır?
 - a) Toprak
 - b) Sermaye
 - c) Müteşebbis
 - d) Tüketici
 - e) Emek

5. Müteşebbisi üretim yapması için teşvik eden aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Sermaye sahibi olması
 - b) Toprak sahibi olması
 - c) Şehirde oturma isteği
 - d) Kâr etme isteği
 - e) Firma sahibi olma isteği

6. Aşağıdakilerden hangi üretim faktörünün arzı sürekli sabittir?
- Toprak
 - İşgücü
 - Müteşebbis
 - Girişimci
 - Sermaye
7. Nüfus artışına paralel olarak aşağıdakilerden hangisi görülür?
- Sermaye arzı artacaktır.
 - Sermaye talebi azalacaktır.
 - İşgücü arzı artacaktır.
 - Toprak arzı azalacaktır
 - Toprak talebi azalacaktır.
8. Faizler düştüğünde aşağıdakilerden hangisi olmaz?
- Tasarruflar azalır.
 - Sermaye arzı artar.
 - İnsanların tasarruf yapma istekleri azalır.
 - Sermaye arzı azalır.
 - Tasarruf talebi artar.
9. Bir çalışanın emek arz eğrisinin negatif eğimli olmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
- Ücretlerin düşüklüğü.
 - Meslek hastalıkları.
 - Çalışanların motivasyon eksiklikleri.
 - Çalışanların fazla gelir istemeleri.
 - Çalışanın boş zamanı ilave gelire tercih etmesi.
10. Aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?
- Sermayenin üretime dahil edilmesi karşılığı üretimden aldığı paya rant denir.
 - Faizler yükseldikçe sermaye talebi artacaktır.
 - Ücretlerin çok azalması emek arzını negatif eğimli olmasına yol açar.
 - Müteşebbisin piyasası ve fiyatı yoktur.
 - Faktör piyasalarında denge şartı marjinal maliyetin marjinal gelire eşit olmasıdır.

Cevap Anahtarı

1.b, 2.c, 3.e, 4.a, 5.d, 6.a, 7.c, 8.b, 9.e, 10.d

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Çoban, O., (2009). İktisada Giriş, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- [2] Dinler, Z., (1996). İktisada Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi.
- [3] Işıklar, İ., (2009). İktisada Giriş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- [4] Özgüven, A., (1997). İktisat Bilimine Giriş, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- [5] Parasız, İ., (1995). İktisada Giriş, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- [6] Ünsal, E., (2004). İktisada Giriş, Ankara: İmaj Yayınları.
- [7] Yaylalı, M., (2004). Mikroiktisat, İstanbul: Beta Yayınları.